

Sławomir Stasiak

Zmartwychwstanie Chrystusa w hymnach chrystologicznych św. Pawła

Verbum Vitae 15, 229-247

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZMARTWYCHWSTANIE CHRYSTUSA W HYMNACH CHRYSOLOGICZNYCH ŚW. PAWŁA

Ks. Sławomir Stasiak

Wskrzeszeniu – zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa poświęcono sporo miejsca w księgach Nowego Testamentu. To nie powinno dziwić, bowiem był to podstawowy artykuł wiary od pierwszych lat istnienia chrześcijaństwa. Orędzie o pustym grobie znajdujemy u wszystkich Ewangelistów: Mk 16,1-8; Mt 28,1-8; Łk 23,50-56; J 20,1-10. Także Paweł poświęcił tej prawdzie cały rozdział Pierwszego Listu do Koryntian: 1 Kor 15,1-58. Również na wielu innych miejscach pisał o wskrzeszeniu Jezusa Chrystusa jako o podstawowej prawdzie wiary (por. np. Rz 4,24; 6,4). Wydawałoby się więc, że również w hymnach, zwłaszcza tych chrystologicznych, znajdziemy obszernie wzmianki o tym artykule wiary. Tymczasem tak nie jest. W sumie jedynie w dwóch obszernych hymnach chrystologicznych mamy nawiązanie do tej prawdy (Kol 1,15-20; Flp 2,6-11). W trzech jeszcze innych pieśniach, znacznie krótszych (Rz 1,3-4; 1Tm 3,16;) odnajdujemy ten temat. Trzeba jednak pamiętać, że również inne pieśni, nie będące hymnami chrystologicznymi mogą nawiązywać do prawdy o wskrzeszeniu Jezusa. Taką sytuację mamy w przypadku hymnu opiewającego zbawczy plan Boga, w całości jednak traktującego o Chrystusie jako pośredniku zbawienia (Ef 1,17-23).

Aby w sposób systematyczny przedstawić postawione w tytule zagadnienie musimy najpierw uporządkować we właściwej kolejności omawiane pieśni. Następnie odnajdziemy w kontekście hymnów pojęcia i zwroty, którymi Apostoł opisał rzeczywistość przywrócenia Zbawiciela do życia: *egeiro, anistemi, he anastasis, prototokos ek ton nekron, hyperypsoo, analambano*. Dopiero dokładne przebadanie tych terminów i pojęć może nas doprowadzić do odpowiedzi na trzy pytania, które jednocześnie będą tematami poszczególnych części artykułu: 1. Czy Jezus został wskrzeszony przez Boga Ojca czy zmartwychwstał własną mocą? (Rz 1,3-4; Ef 1,20-23; Kol 1,18b) 2. Gdzie i jak Jezus Chrystus został wywyższony? (Flp 2,9; 1Tm 3,16) 3. Jaki jest nas udział w Jego wskrzeszeniu z martwych? (Ef 5,14).

1. WSKRZESZENIE CZY ZMARTYCHWSTANIE JEZUSA?

Tę kwestię porusza Apostoł w trzech pieśniach, choć nie wszystkie, ściśle rzecz biorąc, mają charakter hymnów chrytologicznych. Najpierw Znajdujemy pojęcie „zmartwychwstanie” (*he anastasis*) w formule wyznania wiary w Rz 1,3-4. Następnie Apostoł w modlitwie do Boga, podejmuje hymn na Jego cześć za podjęte dzieła dla wywyższenia Chrystusa (Ef 1,17-23). Jednym z istotnych elementów egzaltacji Jezusa jest Jego „wskrzeszenie z martwych” (*egeiro*). Wreszcie przedstawia Chrystusa jako pośrednika odkupienia i „pierworodnego spośród umarłych” (*prototokos ek ton nekron*) w Kol 1,15-20.

a. Rz 1,3-4 (*he anastasis*)

Wprawdzie Rz 1,3-4 jest raczej uznawany przez egzegetów za formułę wyznania wiary w Synostwo Boże Jezusa¹,

¹ Zob. na przykład H. Langkammer, *Teologia Nowego Testamentu. Część druga: Paweł, List do Hebrajczyków*, Wrocław 1984, 30-33.

to jednak uwzględniamy ten tekst w naszych poszukiwaniach, bowiem stanowi on swego rodzaju preludeum do obrazu i skutków wskrzeszenia – zmartwychwstania Jezusa: „Jest to Ewangelia o Jego Synu – pochodzącym według ciała z rodu Dawida, a ustanowionym według Ducha Świętości pełnym mocy Synem Bożym przez powstanie z martwych (*eks anastaseos nekron*) – o Jezusie Chrystusie, Panu naszym” (Rz 1,3-4).

Chrystologiczna prezentacja treści Ewangelii Pawła (Rz 1,3-4) zamyka się między dwoma zwrotami: *o Jego Synu* (w. 3a) i *o Jezusie Chrystusie, Panu naszym* (w. 4b). Najpierw poszczególne etapy egzystencji Chrystusa otrzymują kwalifikację wyrażoną imiesłowami *który stał się* (w. 3b) i *który został ustanowiony* (w. 4a). Następnie tytuł *Jezus Chrystus, Pan nasz* zostaje przedstawiony jako treść przepowiadanej Ewangelii². Mielibyśmy więc do czynienia z następującą strukturą całego fragmentu, w której środkowe trzy elementy odpowiadają sobie w paralelizmie antytetycznym:

1. *o Jego Synu*

2. <i>pochodzącym</i>	5. <i>a ustanowionym</i>
3. <i>z rodu Dawida</i>	6. <i>przez powstanie z martwych</i>
4. <i>według ciała</i>	7. <i>według Ducha Świętości</i>

8. *o Jezusie Chrystusie, Panu naszym*³.

W takim jednak przypadku poza strukturą pozostaje zwrot „Synem Bożym w mocy” – *hyiou theou en dynamei* (1,4b). Zanim jednak przejdziemy do rozstrzygnięcia tej

² Por. S. Byrskog, *Epistolography, Rhetoric and Letter Prescript: Romans 1.1-7 as a Test Case*, JSNT 65 (1997), 29.

³ Por. C. Anderson, *Romans 1:1-5 and the Occasion of the Letter: The Solution to the Two-Congregation Problem in Rome*, TJ 14 (1, 1993), 30-31.

kwestii musimy zająć się „kontrowersją”, która mogłaby wynikać z błędnej interpretacji sformułowania „a ustanowionym Synem Bożym w mocy według Ducha Świętości przez powstanie z martwych” (gr. *tou horisthentos huiou theou en dynamei kata pneuma hagiiosynes eks anastaseos nekron*). Czy zatem Chrystus został ustanowiony Synem Bożym dopiero przez powstanie z martwych? Jak trafnie zauważa J.A. Fitzmyer imiesłów *horisthentos* wyraża wyższą godność, do której Jezus został przeznaczony przez Ojca. W szczególny sposób interpretują to niektóre manuskrypty zastępując nasz imiesłów formą bardziej rozbudowaną: *prooristhentos*, która oznacza „predestynowany”. Takie doprecyzowanie jest charakterystyczne dla zachodniej tradycji teologicznej⁴. Wydaje się jednak, że nie taka była myśl Apostoła. Jak wynika z użytych w Rz 1,3b-4a form gramatycznych i terminologii jest to fragment wczesnochrześcijańskiego wyznania wiary lub przedpawłowy tekst liturgiczny⁵, który później został zaadaptowany przez Apostoła i w pewnym wymiarze zmodyfikowany. Oto jego obecne brzmienie, które w drugim stychu łamie rytmikę wypowiedzi:

*Narodzonym z nasienia Dawida według ciała,
Ustanowionym Synem Bożym w mocy według Ducha
uświęcenia
Przez powstanie z martwych.*

Jak słusznie zauważa H. Schlier kluczowym jest tu zwrot *synem Bożym w mocy*, w którym *w mocy* odnosi się właśnie do *synem Bożym*, a nie do *ustanowionym*. Cały zwrot uzgadnia chrystologię Pawła z jej bardziej starożytną formą. Według Ewangelii Pawła, Jezus jest Synem Bożym, a zatem przez powstanie z martwych nie mógł być ustanowiony Synem Bożym, ale „Synem Bożym

⁴ Por. J.A. Fitzmyer, *Romans. A New Translation with Introduction and Commentary* (Anchor Bible 33), New York-London 1993, 234.

⁵ Por. K. Romaniuk, *List do Rzymian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Poznań-Warszawa 1978, 78-79; por także H. Schlier, *La lettera ai Romani. Testo greco e traduzione. Commento* (trad. R. Favero e G. Torti), Brescia 1982, 63.

w mocy”, tak⁶. Również na innych miejscach Apostoł pisze o Chrystusie jako o tym, który został wskrzeszony z martwych przymiotem Boga, którym jest Jego moc (1 Kor 6,14); jako Zmartwychwstały, który jest doświadczany w swojej mocy i przez swoją moc (1 Kor 5,4; 2 Kor 12,9; Flp 3,10), przez ducha i Jego dzieła (Rz 15,13; 1 Kor 2,4,5) i przez przymiot Ewangelii – moc (Rz 1,16; 1 Kor 1,18; 1 Tes 1,5) oraz słowo Jego mocy. Chrystus jest tą samą *Bożą mocą* (1 Kor 1,24). W paruzji Jego moc przybierze ostateczny kształt (2Tes 1,7). Jako *Pan (kyrios)* Jezus jest „Synem Bożym w mocy”. W chrystologii przedpawłowej ten zwrot nie istniał. Paweł musiał go dodać, bo dla niego Chrystus jest „Synem Bożym” również przed swoim powstaniem z martwych (por. 1 Kor 8,6; Flp 2,6). Właśnie ten „Syn Boży”, który takim nie staje się ale zawsze był, a na końcu czasów ukaże się ostatecznie, został „ustanowiony przez powstanie z martwych Synem Bożym w mocy”. W ten sposób Paweł modyfikuje wcześniej już istniejącą formułę wyznania wiary, która mogła brzmieć następująco:

*Narodzonym z nasienia Dawida według ciała,
Ustanowionym Synem Bożym według Ducha uświęcenia
Przez powstanie z martwych*⁷.

Pozostaje jeszcze do wyjaśnienia końcowy zwrot *Iesou Christou sou kyriou hemon*, który jak się wydaje składa się na wyjaśnienie znaczenia użytego wcześniej rzeczownika *he anastasis* – *zmartwychwstanie*. Jezus Chrystus jest Panem (*ho kyrios*) w najpełniejszym tego słowa znaczeniu właśnie po swoim wskrzeszeniu – powstaniu z martwych⁸.

⁶ Por. A. Jankowski, *Rozwój chrystologii Nowego Testamentu*, Kraków 2005, 63-65.

⁷ Por. H. Schlier, *La lettera ai Romani*, 64-65; por także J.A. Fitzmyer, *Romans*, 233.

⁸ Por. J.A. Fitzmyer, *Romans*, 237. Jakkolwiek zupełnie inaczej interpretuje ten tekst L. Scheffczyk: „Wyraźnie mówi się tu (w Rz 1,3-4 – uściślenie moje), że Bóg ustanowił Jezusa Panem w zmartwychwstaniu (a należałoby dodać: dopiero w zmartwychwstaniu). To wyznanie wciąż powraca w Nowym Testamencie, na przykład również w Liście

b. Ef 1,17-23 (*egeiro*)

Nie wszyscy uznają omawiany przez nas tekst za hymn chrystologiczny⁹. Wydaje się jednak, że Ef 1,17-23 jest hymnem spełniającym wszystkie warunki tego rodzaju literackiego; podawane zresztą również przez H. Langammera: 1) zwięzłość wypowiedzi, 2) hymnodyczny charakter i 3) styl 3 osoby liczby pojedynczej¹⁰. Mając na uwadze te kryteria możemy śmiało stwierdzić, że nasz fragment je spełnia i jest hymnem, choć rzeczywiście nie chrystologicznym, bowiem „On” w Ef 1,17-23, to Bóg Ojciec, który podejmuje szereg działań w celu wywyższenia Jezusa Chrystusa¹¹.

Nie ma konieczności omawiania treści całego hymnu, bowiem nie to jest przedmiotem naszych poszukiwań. Skoncentrujmy się na tej części tekstu, która rozpoczyna się od w. 20: „Wykazał On je (potęgę i siłę), gdy wskrzesił Go z martwych (*egeiras auton ek nekron*) i posadził po swojej prawicy na wyżynach niebieskich, ponad wszelką Zwierzchnośćią i Władzą, i Mocą, i Panowaniem, i ponad wszelkim innym imieniem wzywany nie tylko w tym wieku, ale i w przyszłym. I wszystko poddał pod Jego

do Rzymian, chociaż panowanie Jezusa wynikające ze zmartwychwstania zostało sformułowane tu bardziej werbalnie i w stronie czynnej. Mówi się mianowicie: „Po to bowiem Chrystus umarł i powrócił do życia, by zapanować tak nad umarłymi, jak nad żywymi” (Rz 14,9). Podobnie wypowiedzi o tym, że Jezus jest Panem na mocy zmartwychwstania, znajdują się w Rz 4,24; 1 Kor 6,14; 2 Tm 2,8; Dz 10,42; 26,15¹²; L. Scheffczyk, *Zmartwychwstanie* (tłum. P. Pachciarek), Warszawa 1984, 220-221.

⁹ Por. na przykład spis hymnów chrystologicznych Nowego Testamentu, który został zamieszczony w: H. Langammer, *Teologia Nowego Testamentu. Część druga*, 35.

¹⁰ Por. Tamże, 33.

¹¹ Tak zresztą klasyfikuje go również A. Jankowski: „Najdłuższy, wstępny hymn, klasyfikowany pod względem gatunku literackiego do eulogii, opiewa zbawczy plan Boga. Mimo, że jest skierowany ku Bogu Ojcu, w treści swojej cały dotyczy Chrystusa jako pośrednika zbawienia”. A. Jankowski, *Rozwój chrystologii Nowego Testamentu*, 84.

stopy, a Jego samego ustanowił nade wszystko Głową dla Kościoła, który jest Jego Ciałem, Pełnią Tego, który napelnia wszystko wszelkimi sposobami” (Ef 1,20-23). W ten sposób Apostoł, kontynuując dotychczasową modlitwę, rozpoczyna właściwie mowy hymn o wywyższeniu Chrystusa¹².

Pierwsze słowa hymnu wynikają ze związku jaki istnieje pomiędzy „mocą” (*he dynamis*) a widzialnymi jej objawami w dziele odkupienia (por. Rz 1,16; 1 Kor 1,18.24). Dotyczy to również „wskrzeszenia z martwych” (por. Dz 2,24; Rz 1,4; 1 Kor 6,14; 2 Kor 13,4; Flp 3,10). W naszym tekście te trwale skutki Bożego działania zostały uwypuklone już w pierwszych słowach: „Wykazał On je (potęgę i siłę), gdy wskrzesił Go z martwych (*egeiras auton ek nekron*)”. Zdanie to wielokrotnie zostało powtórzone w Nowym Testamencie (Dz 3,15; 4,10; 5,30; 10,40; 13,37; 1 Tes 1,10; 1 Kor 6,14; 15,15; 2 Kor 4,14; Ga 1,1; Rz 4,24; 8,11; 10,9; Kol 2,12; 1 P 1,21) i stanowi najbardziej podstawową formułę wiary pierwotnego Kościoła¹³. Dalsze elementy są następstwami podstawowego w całym Bożym planie zbawienia wydarzenia – „wskrzeszenia” Chrystusa. W tym miejscu jest to jednak tylko preludium do wywyższenia Chrystusa: „i posadził po swojej prawicy na wyżynach niebieskich”¹⁴.

Zatem wskrzeszenie – zmartwychwstanie Chrystusa to pierwszy i zasadniczy szczebel wywyższenia. Niemal zawsze (bo 26 razy) Paweł opisując tę rzeczywistość używa czasownika *egeiro* („wskrzesić”). Wyjątek stanowią Rz 1,4; Flp 3,10; 1 Tes 4,14 (por. także Rz 6,5), gdzie spotykamy czasownik *ansitemi* („zmartwychwstać”) lub rzeczownik *he anastasis* („zmartwychwstanie”). Zwłaszcza użyte w stronie czynnej *egeiro* („wskrzesić”) za pod-

¹² Por. H. Conzelmann, *Der Brief an die Epheser*, w: *Die kleineren Briefe des Apostels Paulus* (red. H.W. Beyer, P. Althaus, H. Conzelmann, B. Friedrich, A. Oepke), Göttingen 1968, 63.

¹³ Por. H. Schlier, *Der Brief an die Epheser*, Düsseldorf 1958, 87.

¹⁴ Por. W. Hall Harris III, „*The Heavens*” *Reconsidered: Οὐρανός and Επουράνιος in Ephesians*, BS 148 (1991), 76-77.

miot działania ma zawsze Boga. Podobnie jak w naszym tekście również w innych fragmentach wskrzeszenie jest dziełem potęgi Bożej (por. Rz 1,4; 1 Kor 6,14; 2 Kor 13,4; Flp 3,10). Wskrzeszenie zaś Chrystusa, jako rękojmię powstania ze śmierci grzechu przez chrzest spotykamy w Kol 2,12: „...jako razem z Nim pogrzebani w chrzcie, w którym też razem zostaliście wskrzeszeni (*synegerthete*) przez wiarę w moc Boga, który Go wskrzesił (*egeirantos*)”. Jako gwarancję powszechnego wskrzeszenia z martwych dostrzegamy w 2 Kor 4,14: „...przekonani, że Ten, który wskrzesił (*egeiras*) Jezusa, z Jezusem przywróci życie (*egerei*) także nam i stawi nas przed sobą razem z wami”. Zauważmy nadto, że „moc” (*he dynamis*; w. 19), o której tu mowa, może dotyczyć zarówno wskrzeszenia Chrystusa jak i powszechnego wskrzeszania z martwych¹⁵.

c. Kol 1,15-20 (*protokos ek ton nekron*)

Jest to pierwszy, rzeczywisty hymn chrystologiczny, do którego treści chcemy się odwołać w niniejszym opracowaniu. Egzegeci są zgodni, że dzieli się na on na dwie strofy: 1,15-18a i 1,18b-20¹⁶. Pierwsza przedstawia Chrystusa jako Głowę wszechświata, druga prezentuje Go jako pośrednika w dziele odkupienia¹⁷.

Nie chcemy jednak omawiać szczegółowo całej pieśni na cześć Chrystusa. Zwrócimy raczej uwagę tylko na jeden werset, który dotyczy wprost omawianego przez nas tematu. Są to zdania otwierające drugą strofę: „On jest Początkiem, Pierworodnym spośród umarłych (*protokos*

¹⁵ Por. A. Jankowski, *List do Efezjan. Wstęp, przekład, komentarz*, w: A. Jankowski, *Listy Więzienne świętego Pawła. Do Filipian. Do Kolosan. Do Filemona. Do Efezjan*, Poznań 1962, 384-385.

¹⁶ Jakkolwiek dyskusja na temat dalszego podziału na strofy wciąż jest żywa. Zob. B. Adamczewski, *List do Kolosan*, w: B. Adamczewski, *List do Filomena. List do Kolosan. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz* (NKB NT XII), Częstochowa 2006, 192-193.

¹⁷ Por. H. Langkammer, *Teologia Nowego Testamentu. Część druga*, 37-38.

ek ton nekron), aby sam zyskał pierwszeństwo we wszystkim” (Kol 1,18b).

Podobnie jak pierwsza, również druga strofa hymnu wprowadzona została zwrotem „On jest”. Tym razem jednak zauważamy wyraźnie, że pojęcie „początek” (gr. *arche*), z jednej strony, dobrze streszcza wcześniej użyte „obrazem Boga Niewidzialnego” (w. 15). Z drugiej zaś ukazuje stanowisko Chrystusa w porządku łaski w dziele odkupienia, zarówno w sensie czasowym jak i normatywnym. Chodzi o fakt, że Chrystus spełnia te same dzieła tak wobec wszechświata (1,15), jak i wobec adresatów odkupienia (1,18b)¹⁸.

Dalsze słowa wyraźnie odnoszą nas do prawdy o wskrzeszeniu z martwych Chrystusa: „Pierworodnym spośród umarłych (*protokos ek ton nekron*)”. Być może Paweł już wcześniej zetknął się z sformulowaniem podobnym do tego, które łączy ideę wskrzeszenia z martwych Chrystusa z Jego wywyższeniem. Z pewnością prawda ta była obecna w palestyńskim kerygmacie. Tu Apostoł patrzy na wskrzeszenie Chrystusa poprzez kosmiczne znaczenie krzyża i śmierci Jezusowej: „wprowadziwszy pokój przez krew Jego krzyża” (1,20)¹⁹. Użyty tu zwrot „pierworodny spośród umarłych” wyraża swego rodzaju pierwszeństwo eschatologiczne jako następstwo odkupienia²⁰. Podobne sformułowania spotykamy jeszcze w 1 Kor 15,20.23 i Dz 26,23. Jeśli umarłymi są wszyscy ludzie na skutek grzechu pierworodnego i prawa śmierci (Rz 5,12.14.17; 1 Kor 15,22), to Chrystus jest pierworodnym nowej ludzkości, „stworzonej” przez Jego śmierć i wskrzeszenie z martwych (Rz 4,25). Właśnie dzięki

¹⁸ Por. A. Jankowski, *List do Kolosan. Wstęp, przekład, komentarz*, w: A. Jankowski, *Listy Więzienne świętego Pawła. Do Filipian. Do Kolosan. Do Filemona. Do Efezjan*, Poznań 1962, 232.

¹⁹ Por. H. Langkammer, *Hymny chrystologiczne Nowego Testamentu. Najstarszy obraz Chrystusa*, Poznań 1946, 55-56.

²⁰ Na temat rozumienia zwrotu „pierworodny spośród umarłych” (gr. *protokos ek ton nekron*) zob. B. Adamczewski, *List do Kolosan*, 206-207.

wskrzeszeniu pozostaje On na czele wszystkich umarłych. Co więcej, jest On konieczną zasadą wszelkiego zmartwychwstania. Wskrzeszenie Chrystusa jako Głowy jest nowym narodzeniem członków Ciała, a zarazem rękojmnią powszechnego zmartwychwstania eschatologicznego (Rz 8,11; 1 Kor 15,20-23.27; 2 Kor 4,14; 1 Tes 4,14; 2 Tm 2,11), które w zawiązku już się dokonało (Ef 2,4-7)²¹.

Jak zauważyliśmy już wyżej, św. Paweł na określenie powstania z martwych Chrystusa używa przede wszystkim czasownika *egerio*, tak w stronie czynnej (Ef 1,20), jak i biernej (1 Kor 15,4). W Obu przypadkach chodzi o działanie Boga, choć w stronie biernej możemy mówić o tak zwanym *passivum divinum*. Bywa używany w aoryście (2 Kor 5,15; Ef 1,20) i w perfectum (1 Kor 15,4). Zwłaszcza ten drugi czas gramatyczny wskazuje na ciągle trwanie działania Boga – więc Jezus wciąż żyje²². Możemy zatem wnioskować, że w najstarszych formułach opisujących powstanie z martwych Chrystusa używany był czasownik *egeiro*, zwłaszcza w stronie biernej. Choć trzeba zaznaczyć, że w pismach Apostoła Narodów mamy jeden tekst, w którym rzeczywistość ta została opisana przy użyciu czasownika *anistemi*, w znaczeniu „zmartwychwstać”: „Jeśli bowiem wierzymy, że Jezus istotnie umarł i zmartwychwstał (*aneste*²³), to również tych, którzy umarli w Jezusie, Bóg wyprowadzi wraz z Nim” (1 Tes 4,14). Częstszym natomiast jest zastosowanie przez Pawła rzeczownika „zmartwychwstanie” – *he anastasis* (Rz 1,4; Flp 3,10; por. także Rz 6,5).

2. GDZIE I JAK JEZUS CHRYSTUS ZOSTAŁ WYWYŻSZONY?

Temat wywyższenia Jezusa Chrystusa przez Boga Ojca był już poruszony w kontekście wskrzeszenia Go

²¹ Por. A. Jankowski, *List do Kolosan*, 232-233.

²² Por. H. Langkammer, *Teologia Nowego Testamentu. Część druga*, 25.

²³ Indicativus aoristi II activi 3ª singularis od *anistemi*.

z martwych. W Flp 2,6-11 prawda ta została wyartykułowana wprost. Podejmuje ją również, choć w nieco innej formie tekst przypisywany już nie Apostołowi Narodów lecz jego uczniom, których często nazywa się drugim lub trzecim pokoleniem chrześcijan – 1 Tm 3,16.

a. Flp 2,6-11 (*hyperypsoo*)

Tradycyjnie pieśń ta dzielona jest na dwie części: o unізieniu (2,6-8) i o wywyższeniu (2,9-11). W pierwszej podmiotem działania jest sam Jezus Chrystus, który „uniża samego siebie”. W drugiej inicjatywę przejmuje Bóg Ojciec, który „wywyższa swojego Syna”²⁴. Nas bardziej będzie interesowało otwarcie drugiej części, w której czytamy: „Dlatego też Bóg Go nad wszystko wywyższył (*ho theos auton hyperypsosen*) i darował Mu imię ponad wszelkie imię” (Flp 2,9).

Warto najpierw zwrócić uwagę na charakterystyczny zwrot, którym rozpoczyna się ten werset: *dio kai* (por. Rz 4,22; 15,22; 2 Kor 1,20; 4,13; 5,9). Jest to spójnik przyczynowy, który wiąże to, co zostało dotychczas napisane o Chrystusie z tym co teraz zostanie wypowiedziane. Zauważmy nadto, że *dio* czy też *dio kai* jest charakterystyczne dla biblijnego schematu unізienia i wywyższenia (por. w LXX Iz 53,12; Mdr 4,14; por. także Ez 21,31; Łk 14,11; 18,14; Mt 23,12; Jk 4,6,10)²⁵. W ten sposób została wyrażona Boża reakcja i odpowiedź na unізienie się, to jest przyjęcie ludzkiego ciała przez Jezusa Chrystusa. Inicjatywę przejmuje Bóg Ojciec. Ta zaś ukierunkowana

²⁴ Por. H. Langkammer, *Teologia Nowego Testamentu. Część druga*, 38-39; por. także T. Söding, *Erniedrigung und Erhöhung. Erwägungen zum Verhältnis von Christologie und Mythos am Beispiel des Philipperhymnus (Phil 2,6-11)*, TP 67 (1992), 14-15.

²⁵ Por. J. Gnilka, *Der Philipperbrief* (HTKNT 10/3), Herder, Freiburg-Basel-Wien 1968, 125. H. Langkammer dodaje tu jeszcze, że spójnik *hoti* pełni podobną funkcję; por. H. Langkammer, *Hymny chrystopologiczne*, 97.

jest na Tego, który „wykazał się” posłuszeństwem. Podstawowe doświadczenie religijne wynikające z Biblii, to przekonanie, że Bóg uniża i wywyższa sprawiedliwego (Ps 34,20; por. Ps 7,10). Ta figura jest oczywiście obecna w naszym hymnie, ale widziana w sposób bardzo szczególny. Nie chodzi o jakieś moralne potwierdzenie, że to Bóg jest sprawcą uniżenia. Raczej o pewną konsekwencję objawiania się posłuszeństwa, które ukazał jedynie On – Jezus Chrystus i to w sposób absolutnie wolny. Tej drodze uniżenia się, którą On wybrał, odpowiada jedynie w swoim rodzaju działanie Boga: „Dlatego też Bóg Go nad wszystko wywyższył (*ho theos auton hyperypsosen*)”²⁶.

Użyty przez autora czasownik *hyperypsoo* jest nieznanym grece klasycznej i hellenistycznej. Występuje jednak w LXX (por. Ps 36[37],35; 96[97],9; Dn 3,52-88). Tam też był on odnoszony zawsze do Boga²⁷. W naszym tekście przedrostek *hyper-* oznacza wyniesienie do chwały możliwie jak najwyższej, a zatem boskiej, jak wynika z kontekstu następnych wersetów. To „wywyższenie ponad wszystko” Chrystusa zawiera w sobie zmartwychwstanie, wniebowstąpienie i zajęcie miejsca po prawicy Boga Ojca (por. Dz 2,33; 5,31; Rz 1,3-4; Ef 4,9-10; Kol 3,1)²⁸. Zatem bóg „wywyższył” (*hyperypsosen*) Tego, który w śmierci „uniżył samego siebie”. Jesteśmy raczej przyzwyczajeni do nieco innych słów, którymi ogłaszana była prawda o zmartwychwstaniu Chrystusa. Zwykle używa się słów: Chrystus został wskrzeszony trzeciego dnia (1 Kor 15,4; Mt 16,21; 17,23; 20,19; Łk 9,22), zmartwychwstał (Mt 17,9; Mk 8,31; 9,9; 10,34; Łk 18,33; 24,46; 1 Tes 4,14),

²⁶ Por. J. Gnilka, *Lettera ai Filippesi* (trad. F. Frezza), Roma 1986, 40.

²⁷ W odniesieniu do Ps 96[97],9, to E. Schweitzer uważa, że właśnie stamtąd został zaczerpiemy termin użyty w Flp 2,9; zob. E. Schweizer, *Erniedrigung und Erhöhung bei Jesus und seinen Nachfolgern*, Zürich 1955, 66; por. też J. Gnilka, *Der Philipperbrief*, 125.

²⁸ Por. A. Jankowski, *List do Filipian. Wstęp, przekład, komentarz*, w: A. Jankowski, *Listy Więzienne świętego Pawła. Do Filipian. Do Kolosan. Do Filemona. Do Efezjan*, Poznań 1962, 118.

ukazał się Kefasowi (1 Kor 15,5; por. Łk 24,34), lub podobnych. Z tych słów wynika oczywisty fakt, że Jezus Chrystus powrócił do życia, dzięki interwencji Boga. Fakt ten jednak pociąga za sobą jeszcze jedną konsekwencję – pozycję jaką Jezus Chrystus zyskał w świecie i w kosmosie. W naszym tekście zostało to uwypuklone przez „darowanie Mu imienia ponad wszelkie imię”²⁹.

Działanie Boga w tym względzie zostało opisane czasownikiem *charidzomai*, który implikuje działanie łaski, której Chrystus doznaje od Boga. Imię, które jest owocem łaski Boga jest „ponad” (*hyper*) wszelkie inne imiona. „Przyimek «ponad», który służył autorowi do uwypuklenia boskiego stanu Chrystusa, jakim jest Jego wywyższenie, raz jeszcze został użyty do podkreślenia nadzwyczajności imienia, które otrzymuje Chrystus. Imię określa istotę tego, który je nosi. Skoro stan wywyższenia jest boski, należy też przypuszczać, że nowe imię Chrystusa jest boskie”³⁰. Jedynym imieniem Boga w Starym Testamencie było *JHWH* (por. Wj 3,14-15), co przez tłumaczy LXX zostało oddane jako *Kyrios*. W naszym tekście imię nadane Chrystusowi, to imię *par excellence* (zob. użyty przy *onoma* rodzajni *to*). Zatem z całą pewnością chodzi tu o imię *Kyrios*, tożsamy ze starotestamentowym *JHWH*³¹.

b. 1 Tm 3,16 (*analambano*)³²

Jest to pieśń, która „kreśli drogę Chrystusa od Jego przyjścia na świat aż do Jego wywyższenia i uwielbienia w gronie aniołów”³³. Brzmi ona następująco: „Ten, który objawił się w ciele, usprawiedliwiony został w Duchu,

²⁹ Por. J. Gnilka, *Lettera ai Filippesi*, 40.

³⁰ H. Langkammer, *Hymny chrystologiczne*, 97.

³¹ Por. U. B. Müller, *Der Christushymnus Phil 2:6-11*, ZNW 79(1988), 38; por. także H. Langkammer, *Hymny chrystologiczne*, 97-98.

³² Na temat eschatologicznego znaczenia tego hymnu zob. S.J. Stasiak, *Eschatologia w Listach Pasterskich*, Legnica 1999, 105-107.

³³ Por. H. Langkammer, *Teologia Nowego Testamentu. Część druga*, 40.

ukazał się aniołom, ogłoszony został poganom, znalazł wiarę w świecie, wzięty został w chwale (*analemfthe en dokse*)”. Bez wątplenia jest ona odbiciem bardzo wczesnej chrystologii³⁴.

Nie jest przedmiotem niniejszej pracy dokonanie szczegółowej analizy tegoż hymnu. Zatrzymamy się jedynie na ostatnich jego słowach zawierających interesujące nas pojęcie. Termin *doksa* oznacza, tu w wymiarze przestrzennym, chwałę i wspaniałość Boga (por. 1 Kor 2,8; 2 Kor 3,18; Rz 1,23), w której został zabrany Jezus (por. Hbr 2,7)³⁵. Ale niekoniecznie musi oznaczać jedynie fakt i atmosferę, jaka towarzyszyła wniebowzięciu. Może odnosić się również do tego, co tym faktem się rozpoczyna, do zdarzeń, które mają nastąpić później. Tak więc *en dokse* oznaczałoby także „w niebie”, „w sposobie życia Boga”³⁶.

Bez wątplenia, jak wspomnieliśmy już wyżej, hymn ten ma charakter wybitnie chrystologiczny. Wyrażenie *analemfthe en dokse* możemy rozumieć jako zakończenie pewnego etapu historii zbawienia, które stanowi bazę do kolejnego etapu, jakim będzie druga epifania Chrystusa na końcu czasów. Zatem „wywyższenie – wzięcie w górę” możemy utożsamiać ze zmartwychwstaniem i wniebowstąpieniem Chrystusa.

Z tych naszych poszukiwań wynika dość wyraźnie, że nie można mówić o jakimś konkretnym miejscu wywyższenia Chrystusa. Raczej oba hymny (Flp 2,6-11 i 1 Tm 3,16) wskazują na teologiczne znaczenie pojęć

³⁴ Por. N. Brox, *Die Pastoralbriefe* (RNT 7), Regensburg 41969, 161: „Die Kürze, Abstraktion und inhaltliche Version des Liedes spiegeln eine sehr alte Christologie”.

³⁵ Por. J. Roloff, *Der erste Brief an Timotheus* (EKK XV), Neukirchen-Vluyn 1988, 209.

³⁶ Por. G. Holtz, *Die Pastoralbriefe*, Berlin 1964, 92. Por. też sposób tłumaczenia tego zwrotu przez H. Langkammera: „wzięty w górę do chwały” (H. Langkammer, *Teologia Nowego Testamentu. Część druga*, 40), co sugeruje, że nie chodzi o zamknięty moment czasowy, ale o pewien stan i cel owego „wzięcia”.

„ponad wszystko wywyżżyć” (gr. *hyperypsoo*), „wziąć w górę” (gr. *analambano*). W obu przypadkach podmiotem działania jest Bóg Ojciec, który doprowadza do wywyższenia swojego Syna przez zmartwychwstanie i wniebowstąpienie. Nadanie zaś imienia „Pan” (gr. *Kyrios*) wskazuje na Jego boską naturę.

3. JAKI JEST NASZ UDZIAŁ WE WSKRZESZENIU / ZMARTWYCHWSTANIU JEZUSA?

Wskrzeszenie Jezusa Chrystusa niesie owoce nie tylko dla Niego samego. Jest również zadatkem naszego zmartwychwstania. O ile zagadnienie to zostało przez Pawła dość szeroko wyłożone w mowie zawartej w 1 Kor 15,1-34³⁷, o tyle w utworach hymnicznych nie czytamy zbyt często na temat udziału wierzących we wskrzeszeniu Jezusa Chrystusa. Wyjątkiem jest tu krótki utwór zawarty w Ef 5,14.

a. Ef 5,14 (*egeiro, anistemi*)

Omawiany przez nas tekst stanowi swego rodzaju konkluzję całej sekcji (5,8-14), w której Apostoł przedstawia zastosowanie nakazów chrześcijańskiej moralności na bazie kontrastu pomiędzy światłością a ciemnością. Uczeni są właściwie zgodni, że mamy tu do czynienia ze starochrześcijańską pieśnią, która miała zastosowanie w liturgii chrzcielnej³⁸.

Został on wprowadzony charakterystycznym „dlatego mówi się” (gr. *dio legei*), co wiąże hymn z tym, co zostało powiedziane wcześniej³⁹. W całości brzmi on nastę-

³⁷ Zob. omówienie tego tematu w: M. Rosik, *Eschatologia*, w: *Teologia Nowego Testamentu*, t. III: *Listy Pawłowe, katolickie i List do Hebrajczyków* (red. M. Rosik), Wrocław 2008, 282-289.

³⁸ Por. H. Conzelmann, *Der Brief an die Epheser*, 85.

³⁹ Zob. znaczenie tego spójnika podawane w: R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1995, 139.

pująco: „Dlatego się mówi: Zbudź się (*egeire*), o śpiący, i powstań z martwych (*anasta ek ton nekron*), a zajaśnieje ci Chrystus”. Jak widzimy pojawiają się w nim aż dwa czasowniki, które posiadają związek ze zmartwychwstaniem: *egeiro* i *anistemi*. Tym razem jednak dotyczy ono wierzących a nie samego Chrystusa. Zatrzymajmy się jednak nieco nad treściami, które przekazuje nam ten wczesnochrześcijański hymn.

Znaczenie zawarte w pierwszym wezwaniu („zbudź się”) znane było autorom greckiej literatury klasycznej⁴⁰. Znaczenie jest dość oczywiste: „powstać ze snu, obudzić się”. Jednak kontekst, przynajmniej niektórych tekstów klasyków greckich⁴¹, wskazuje ma misteryjny charakter tego wezwania. Być może świadczy to o świadomości autora hymnu, co do charakteru inicjacyjnego sakramentu chrztu⁴². Już ten zwrot wprowadza nas w tajemnicę udziału wierzącego we wskrzeszeniu z martwych Chrystusa. Znacznie wyraźniej zostało to wypowiedziane w kolejnych słowach: „i powstań z martwych (*anasta ek ton nekron*)”.

Teoretyczna możliwość powrotu do życia – zmartwychwstania człowieka znana była autorom klasycznym⁴³. Tu jednak nabiera znaczenia metaforycznego właśnie w kontekście liturgii chrzcielnej (por. Ef 2,1.5-6; Kol 2,13). Zatem udział we wskrzeszeniu z martwych Chrystusa jest możliwy dzięki sakramentowi chrztu, który nie tylko uwalnia od grzechu pierwotnego ale również daje udział w Jego łasce⁴⁴.

⁴⁰ Zob. Homer, *Iliada* 10.159; *Odyseja* 15.46; 23.5; Hezjod, *Prace i dni* 573; Apoloniusz z Rodos, *Argonautica* 1.1105; 2.16; 2.884; 3.294; 3.752; 4.671. Szeroko zgadnienie występowania *egeiro* w tym znaczeniu w greckiej literaturze klasycznej omawia H. Schlier, *Der Brief an die Epheser*, 240-242.

⁴¹ Zob. np. Arystofanes, *Żaby* 340.

⁴² Por. A. Jankowski, *List do Efezjan*, 476.

⁴³ Zob. Homer, *Iliada* 21.56; 24.551. 756; Herodot, *Dzieje* 3.62.4.

⁴⁴ Por. A. Jankowski, *List do Efezjan*, 476.

Postawione w temacie zagadnienie nie w pełni doczekało się odpowiedzi w naszym opracowaniu. Po pierwsze. Przywrócenie do życia Jezusa Chrystusa, w najstarszych tekstach, jest przedstawiane w dwojakiej formie. Jeśli używa się czasownika, wówczas dominuje *egeiro* w stronie biernej dla oddania działania Boga Ojca (Ef 1,17-23). Tam zaś gdzie sięgano po rzeczownik, wówczas spotykamy pojęcie *he anastasis* oddające „zmartwychwstanie” Chrystusa własną mocą (Rz 1,3-4). Po drugie. Nie tylko w hymnach chrystologicznych w sensie ścisłym należało szukać wypowiedzi na temat wskrzeszenia z martwych Chrystusa. Również inne pieśni (chrzcielne: Rz 1,3-4; Ef 5,14; o Bogu Ojcu: Ef 1,3-14.17-23) rozwijają ten temat.

Jak zauważyliśmy już wyżej, Paweł na określenie powstania z martwych Zbawiciela używa przede wszystkim czasownika *egeiro*. Znacznie rzadziej posługuje się rzeczownikiem *he anastasis*. Ta zasada nie dotyczy jednak hymnów, które nie zawsze musiały pochodzić od niego. Zauważamy, że na przykład w hymnach związanych z liturgią chrzcielną (Rz 1,3-4 i Ef 5,14) pojawiają się pochodne pojęcia *anistemi* i *he anastasis*. Podczas gdy *egeiro* odnajdujemy jedynie w Ef 1,17-23⁴⁵. W hymnie i prymacie kosmicznym Chrystusa (Kol 1,15-20) Apostoł użył formy opisowej dla połączenia wskrzeszenia z martwych Chrystusa z powszechnym zmartwychwstaniem: „pierworodny spośród umarłych” – *prototokos ek ton nekron* (Kol 1,18b). Nie obce jest również Apostołowi obrazowanie metaforyczne wskrzeszenia Chrystusa. Czyni to za pomocą takich pojęć jak „wywyższyć ponad wszystko” – *hyperypsoo* (Flp 2,9) czy „wziąć w górę” – *analambano* (1 Tm 3,16).

Z tak bogatego słownictwa wylania się nam obraz wskrzeszenia Chrystusa jako dzieła dokonanego przez

⁴⁵ Czasownik ten występuje również w Ef 5,14 ale w znaczeniu powstania ze snu, budzenia się.

Boga Ojca (Rz 1,3-4), a w zasadzie dzieła Bożej mocy (Ef 1,17-23). Jest On tym, który poprzedza wszystkich wierzących w powrocie do życia – „pierworodnym pośród umarłych” (Kol 1,15-20). Rzeczywistość ta jest tak bogata, że może być opisana jako „wywyższenie ponad wszystko” (Flp 2,6-11) Syna, a wręcz „wzięciem w chwale” (1 Tm 3,16). Oba te aspekty w sensie teologicznym zamykają w sobie zmartwychwstanie, wniebowstąpienie i zajęcie miejsca po prawicy Boga Ojca (por. Dz 2,33; 5,31; Rz 1,3-4; Ef 4,9-10; Kol 3,1). Wskreszenie z martwych nabiera szczególnego znaczenia w kontekście liturgii chrzcielnej (por. Ef 2,1.5-6; Kol 2,13). Udział we wskreszeniu z martwych Chrystusa jest możliwy dzięki sakramentowi chrztu (Ef 5,14), który nie tylko uwalnia od grzechu pierworodnego ale również daje udział w Jego łasce.

Riassunto

San Paolo per descrivere la risurrezione dai morti di Gesù usa soprattutto il verbo egeiro. Raramente adopera il sostantivo he anastasis. Questo però non vale per gli inni che spesso non furono scritti dall'Apostolo stesso. Abbiamo notato che nei testi provenienti dalla liturgia battesimale (Rom 1,3-4; Ef 5,14) si usa i termini della stessa radice: anistemi e he anastasis. Mentre egeiro troviamo solo in Ef 1,17-23. Nell'inno Col 1,15-20 l'Aposolo ha usato la formula descrittiva per collegare la risurrezione dai morti di Gesù Cristo e quella universale: „il primogenito di coloro che risuscitano dai morti” – protokos ek ton nekron (Col 1,18b). Paolo usa anche le immagini metaforiche della risurrezione. Lo fa usando i termini „esaltare oltremodo” – hyperypsoo (Fil 2,9) o „elevare” – analambano (1Tm 3,16).

Da questo ricco linguaggio scaturisce l'immagine della risurrezione di Christo come l'opera di Dio (Rom 1,3-4), o piuttosto l'opera della potenza di Dio (Ef 1,17-23). Gesù è proprio colui che precede tutti i credenti nel ritornare alla vita – „il primogenito di coloro che risuscitano dai morti” (Col 1,15-20). Questa realtà è così ricca che può es-

sere descritta come „l' esaltazione oltremodo” (Fil 2,6-11) del Figlio o addirittura „l' elevazione in gloria” (1Tm 3,16). Tutte e due le espressioni nel senso teologico racchiudono la risurrezione, l' ascensione e il prendere il posto alla destra del Padre (cf. Att 2,33; 5,31; Rom 1,3-4; Ef 4,9-10; Col 3,1). La risurrezione dei morti acquista un nuovo significato nel contesto della liturgia battesimale (cf. Ef 2,1.5-6; Col 2,13). La partecipazione alla risurrezione di Cristo è possibile grazie al sacramento del battesimo (Ef 5,14) che non solo libera dal peccato originale ma anche permette di partecipare alla grazia di Dio.

Ks. Sławomir Stasiak
ul. Jana Pawła II 1
59-220 Legnica

Ks. SŁAWOMIR STASIAK, ur. 08.12.1965 r. w Dzierżoniowie, dr teologii (KUL Lublin), lic. nauk biblijnych (PIB Roma). Adiunkt przy katedrze teologii biblijnej w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. Wykłada Pismo Święte w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu i w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Legnickiej. Jest moderatorem Dzieła Biblijnego im. Jana Pawła II w Diecezji Legnickiej. Ostatnia publikacja: *Eschatologia*, w: *Teologia Nowego Testamentu*, t. I: *Ewangelie synoptyczne i Dzieje Apostolskie* (red. M. Rosik), TUM; Wrocław 2008, 217-284.